

Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento

Hamza Al¹

Özet: Türkiye, 2017 yılında 1876 yılından beri uygulamada olan parlamenter hükümet sistemine son vererek başkanlık sistemine geçti. Uzun süreden beri yaşanan politik, ekonomik ve toplumsal sorunlar başkanlık sistemine geçişin gerekçesi olarak sunuldu. Parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş sürecinde, yeterli olmasa da, konu tartışıldı. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da baskın iki görüş ortaya çıktı. Başkanlık sisteminden yana olanlar, genellikle Türkiye’de yürürlükteki parlamenter sistemin sonuçları üzerinden konuya yaklaştılar. Parlamenter sistemden yana olanlar ise Başkanlık sisteminin özellikle Latin Amerika’daki uygulamaları üzerinden konuyu ele aldılar. Artık Türkiye, başkanlık sistemine geçtiğine göre yapılması gereken, başkanlık sisteminin zayıf noktalarına ve yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin eksiklerine odaklanmaktır. Böylece yürürlükteki sistem, daha güçlü hale gelebilir ve sistemden kaynaklanan sorunlar bir nebze olsun giderilebilir. Bu bağlamda çalışmada, hükümet sistemlerinin doğuşu, hükümet sistemleri arasındaki farklar, hükümet sistemlerinin yaygınlıkları ele alındıktan sonra, başkanlık sisteminin zayıf noktaları ortaya konularak, yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin eksiklikleri üzerinde durulmuştur. Buna göre, daha önceki hükümet sistemi gibi, yeni hükümet sisteminin de zayıf halkası yasama organıdır. Türkiye, yasama organını güçlendirilerek, muhtemel sorunların üstesinden gelebilir.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem

1. Giriş

Osmanlı döneminde, monarşinin hüküm sürdüğü sırada, batılı modern devletin kurumlarıyla tanışan Türkler,² hükümet sistemi konusunda tercihlerini ister istemez parlamenter sistemden yana yaptılar; çünkü monarşi ile yönetilmekteydiler. Cumhuriyet rejimine geçtiklerinde, parlamenter sistemi devam ettirdiler. Fakat şunu söylemek gerekir ki, o dönemde yürürlükteki sistem, tam bir parlamenter sistem özelliği göstermedi.

Cumhuriyet döneminde, hükümet sistemi dışında birçok reform çabası oldu. Özellikle 2000’li yıllarda, Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte, yönetim zihniyeti ve idari yapı değiştirilmeye çalışıldı. Yönetim zihniyetine ilişkin önemli girişimlerden birisi 2003 tarihli *Kamu Yönetimi Temel Kanunu* tasarısı teşebbüsüdür. Söz konusu tasarısı, yürürlüğe giremeye de, uzun süre kamuoyunun gündemini işgal ederek akademik ve siyasi tartışmalara yol açtı.³ Fakat söz konusu tasarıdaki bazı kavramlar ve ilkeler, daha sonra *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu* ile Türk kamu yönetimi sistemine dâhil edildi. Ayrıca, merkezi idareye ilişkin birçok düzenleme yapıldı ve yerel yönetimlere ilişkin belediye ve il özel idaresi kanunları değiştirildi.

Hükümet sistemi ile ilgili tartışmalar, ağırlıklı olarak 1980 sonrası yüzüne çıktı. 1980 sonrası parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş tartışmaları baş gösterdi (Yazıcı, 2005). 2007 yılında, sistemde değişiklik yapılarak, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafın-

2. Modern dönemde idarenin modernleştirilmesi konusunda Fransa ve Prusya, birçok ülke gibi Osmanlı’ya da model oldu. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki, “Fransa, Türkiye için hep ‘model’ olmadı; bir zamanlar Türkiye de Fransa için ‘model’di (Eyüboğlu, 2007: 91).

3. Söz konusu taslakta, idare teşkilatı ile ilgili mevzuatta daha önce yer almayan bazı yeni kavram ve ilkelere yer verildi. İlk kez mevzuatta, “idare” yerine “kamu yönetimi” kavramı kullanıldı. Ayrıca “katılımcılık”, “saydamlık”, “hesap verebilirlik”, “sonuç odaklılık”, “hizmette yerellik” gibi kavramlar kullanıldı (Al, 2004). *Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı*’na yönelik eleştiriler için bkz. Ayman Güler, 2003.

dan seçilmesi sağlandı. On yıl sonra, 2017 yılında Türkiye, Osmanlı'nın son döneminden beri uyguladığı parlamenter sistemden, başkanlık sistemine geçiş yaptı. Politik tartışmalarda konu, rejim ve üniter yapı ile ilişkilendirildi. Başkanlık sistemi ile diktatörlük arasında doğrusal ilişki kuranlar oldu. Bazı eleştiriler ise doğrudan önerilen Cumhurbaşkanlığı sistemi üzerinden yürütüldü (Gözler, 2017; Erdoğan, 1998: 380; Tekin, 2017: 115-125; Üskül, 2007; Soysal, 2007; Yarbay, 2017; Türmen, 2017; <https://www.bbc.com>; <https://m.bianet.org>).

Parlamenter sistem taraftarları, özellikle başarısız Latin Amerika tecrübesi ve üçüncü dünya uygulamaları üzerinden başkanlık sistemine yönelik eleştiriler geliştirdiler. Buna göre özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki başkanlık sistemlerinin çoğu askeri darbelere maruz kalmış ya da tek parti rejimine dönüşmüştür. Bu düşüncede olanlara göre, Amerikan'ın dışında başarılı bir örnek yoktur. Amerika'nın başarısı da anayasadan kaynaklanmamaktadır. Bu nedenle başkanlık sistemi Türkiye'de başarılı olmaz (Kalaycıoğlu, 2005, Onar, 2005; Atalay, 2013).⁴

Başkanlık sisteminden yana tavır alanlar ise, özellikle yürürlükteki parlamenter sistemin ürettiği sorunlar üzerinden konuya yaklaştılar ve başkanlık sistemini de bu sorunların çözümü olarak gördüler. Başkanlık sistemini, Türkiye'nin istikrar sorununun giderilmesinin bir aracı olarak gördüler. Buna göre Türkiye, istikrarsız bir coğrafyada, istikrarsızlık yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır (Turgut, 1998: 39). Bundan kurtuluşun yolu da güçlü bir yürütmeden geçmektedir. O da başkanlık sistemidir. Başkanlık sistemini savunanlara göre (Aslan, 2015; Miş ve diğerleri, 2016; Özal, 1998; Kuzu, 1998: 369), başkanlık sistemi ile birlikte yürütmede çift-başlılık sorununa son verilerek, hü-

4. 1945 sonrası Üçüncü Dünya ülkelerindeki başkanlık sistemlerinin çoğu askeri darbelere maruz kalmış ya da tek parti rejimine dönüşmüştür. Parlamenter sistemlerin ise dörtte biri ayakta kalmayı başarmıştır (Riggs, 1992'den aktaran Kalaycıoğlu, 2005: 23). Kalaycıoğlu'na göre (2005: 27) "Başkanlık rejimi gibi, ABD'de bile ne kadar işlediği belli olmayan defolu bir rejimi uygulamakla Türkiye'nin ne kazanacağını anlamak olanaksızdır".

kümet krizlerinin önüne geçilecektir.⁵ Yürütme organının demokratik meşruiyeti artırılarak halk iradesine yönelik müdahalenin önünde geçilecektir. Toplumun vesayet karşısında konjonktürel ve lider-odaklı bir siyasete olan bağımlılığına son verilerek siyasetin gayrı-şahsileşmesi sağlanacaktır. Seçilmiş-atanmış dengesi seçilmişlerin lehine değiştirilecektir. Etkin, hızlı ve istikrarlı bir yönetimin zemini oluşturulacaktır.

Ayrıca, parlamento özerk ve güçlü kılınacak ve milletvekilliğinin kalitesi yükselecek, siyaset kurumu işler hale gelecek, siyaset-dışı aktörlerin etkisi sınırlandırılacaktır. İstikrar ve büyüme hedeflerini gerçekleştirecek bir siyasi merkez oluşturulacaktır. Yargının içe-kapalı ideolojik yapısı kırılacak, hukuk sisteminin toplum ile etkileşimi artırılacak hukukun üstünlüğü sağlanacaktır. Alkan (2018: 150) ise, 2017 yılında yapılan reformun, sadece kurumsal bir değişiklik olmadığını vurguladıktan sonra, yeni sistemin tek başına bir hükümet sistemi değişikliği değil, bunun çok ötesinde olduğunu, bunun vesayetçi mekanizmaları kaldırarak, siyasi kurumların yeniden anayasal düzeyde dizayn edilme çabası olduğunu ileri sürdü. Buna göre, bu süreç, kapsamlı bir reform sürecini ve yeni bir siyaset tarzını da zorunlu kılmaktadır.

Başka alanlardaki politik bölünmüşlük, reform sürecinde de ortaya çıktı. Cüzi bir fakla Türkiye, tercihini başkanlık sisteminden yana yaptı. Bu çalışmada, bu tartışmalara girmeden, tercih edilen başkanlık sistemi irdelenerek yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin zayıf yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Hükümet Sistemleri

Genel kabul gören tasnife göre, kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri, *parlamentar sistem* ve *başkanlık sistemi* olmak üzere ikiye ayrılır. Söz konusu ayırım, özellikle yasama ile yürütme arasındaki ay-

5. Kuzu'ya göre (1998: 371) zaten dünyadaki genel eğilim de iktidarın kişiselleştirilmesi yönündedir. Uygulamada başkanlık sistemine doğru kayma gözlenmektedir. Bunlar için 'seçimle gelen krallar' ifadesi kullanılsa da bu durumdan fazla korkmamak gerekir. Çünkü bunlar 'seçimle giden krallar' durumundadırlar.

rılığın derecesine göre belirlenir. Ayrımın daha katı olduğu sisteme başkanlık sistemi, daha yumuşak olduğu sisteme ise parlamenter sistem denir. Bir de bu iki sistemin karışımından oluşan yarı başkanlık uygulamaları mevcuttur. Gerek parlamenter sistem, gerek başkanlık sistemi Anglo-sakson dünyasında doğmuş ve buradan yayılmıştır.

2.1. Hükümet Sistemlerinin Doğuşu

Zaman zaman birbirinin karşısı olarak sunulsa da, parlamenter sistem ile başkanlık sistemi aynı iklimin ürünüdür.⁶ İkisi de Anglosakson dünyasında doğmuş ve başarılı sonuçlar yaratmışlardır. Tarihi şartlar, parlamenter sistemin İngiltere’de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Feodal beylerin, baronların, asilzadelerin ve din adamlarının oluşturduğu istişari bir organ olan Magnum Concilium (Büyük Şura), zamanla zorunlu danışılan ve tavsiyelerine uyulan bir organa ve daha sonra da güçlü bir karar organına yani parlamentoya dönüşmüştür.

Doğrusu, bu süreç İngilizler açısından çok da kolay olmadı. Zaman zaman kralla baronlar arasında iç savaşa kadar varan mücadeleler yaşandı. İngiltere’de demokratik evrimin anayasal dayanaklarından birisi olarak kabul edilen yirmi beş baronun, Kral Yurtsuz John’a empoze ettikleri *Magna Carta Libertatum* (Büyük Özgürlük Fermanı, 15 Haziran1215) ile birlikte, Krala karşı aristokratların hakkı garanti altına alınmış oldu.⁷ On üçüncü yüzyılın başlarından itibaren, evrimsel bir süreçte monarşiyi modernize ederek demokratik hale getiren İngilizler, zamanla krallarının yetkilerini lordların ve halkın temsilcilerine aktararak, çağdaş parlamenter sistemi inşa ettiler. Baronlar, Parlamentoda Krala karşı ifade haklarını sözleşme ile garanti altına almış oldular.⁸

6. “Amerikan Sistemi’ni kuranların krallık kurumundan esinlendiklerine dair işaretler çoktur. ... Amerikalıların seçilmiş kral anlayışını uzun süreler koruduklarını bize göstermektedir” (Turan, 2005: 115).

7. Magna Carta’nın Türkçe metni için bkz. İlal, 1968.

8. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) anlaşmasına göre kral, Magnum Concilium’un (Büyük Şura) onayı olmadan bazı konularda karar alamaz.

Bu hak, zamanla kraldan baronlara, onlardan da halka doğru evrildi. Zamanla baronlar, kontlar, kilise temsilcisi ruhban sınıfları, şövalyeler, şehir temsilcileri, küçük rahipler de parlamentoda temsil edilmeye başlandı. 1295 yılında toplanan genişletilmiş Magnum Concilium'a (Büyük Şura) Model Parliament (Model Parlamento) adı verildi.⁹ Avam Kamarası, kralın ve lordların etkisinden uzaklaşarak zamanla etkili hale geldi. Parlamento çeşitli evrelerden geçerek güçlendi ve zamanla kanun çıkarma yetkisini elde etti. Böylece "Westminster Modeli" doğdu (Lijphart, 2012; Gözler, 2009; Çınar, 2013; Vural, 2007).

Buna göre temel karar organı seçimle işbaşına gelen parlamentodur. Yürütme gücü ise parlamentodan neşet eden kabinededir. Genellikle yürütme gücü tek partinin elindedir. Egemen iki parti söz konusudur. Dar bölge ve çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi vardır. Rekabetçi ve çoğulcu sistem egemendir. Üniter sistem ve esnek bir anayasa ile yönetilir; anayasal yargı denetimine tabi değildir (Lijphart, 2012: 10-20).

Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke, İngiltere örneği doğrultusunda krallarını yetkisizleştirerek monarşilerini demokrasiyle uyumlu hale getirdiler. Sorumsuzluğu devam etse de yetkisizleştirilen kral, demokrasi için tehdit olmaktan çıkarılmış oldu.¹⁰ Bazı ülkeler de, kralın yerine kral gibi sorumsuz ve yetkisiz cumhurbaşkanı koyarak parlamenter sisteme geçtiler. Zamanla parlamenter hükümet sistemi tüm dünyada en yaygın olan sistem haline geldi.

Başkanlık sistemine gelince, o da aslında aynı dünyanın, Anglo-Sakson dünyasının ürünü olup ister istemez İngiliz yönetim geleneklerinden beslenmiştir. Ağırlıklı olarak İngilizlerin egemenliği altında

yacaktı (Timur, 2017: 37).

9. Parlamento (Parliament) kelimesi, Magnum Concilium'un (Büyük Şura) toplantı yapması, görüşme yapması anlamında kullanılmaktaydı.

10. Hatta çatışan çıkarların üstünde, siyasal rekabetin dışında yetkisiz bir kralı, rekabeti saf dışı bırakarak, birleştirici, uzlaştırıcı ve ulusal bütünleşmeye katkı sağlayan bir aktör olarak görenler oldu (Gözler, 1998).

yaşayan ve İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Amerikalıların geliştirdiği bir hükümet sistemidir. Monarşiyle yönetilen İngilizlere karşı savaşarak bağımsızlıklarını elde eden Amerikalılar, İngiliz kraliyetini reddettikleri ve kendilerine de yeni bir kral seçmedikleri için, parlamenter hükümet sistemine mahkûm değillerdi. Parlamenter sisteme mahkûm olmayan Amerikalılar, tercihlerini, doğrudan halk tarafından seçilen güçlü bir liderin yönettiği başkanlık sisteminden yana yaptılar. Fakat yasama organlarının gücünü de korudular (Akçalı, 2007: 62; Wilson, 2011).¹¹

Başkanlık sistemi, biraz da kuvvetlerin tam ayrışmasına dayalı anlayışın ürünü olarak ortaya çıktı. Kurucuların temel endişesi güç yoğunlaşması sonucu oluşan despotizmin önlenmesiydi. Nitekim Thomas Jefferson (1907), başkanlık sistemini anlatırken seçilmiş bir despot yaratmak için mücadele etmediklerini, gerçek özgürlük ilkeleri üzerine kurulu, devletin yetkilerinin organlar arasında bölündüğü ve dengelendiği, hiçbirinin yasal sınırlarını aşmadığı bir sistem öngördüklerini ifade etmiştir. Buna göre yasama, yürütme ve yargı organları farklı ve ayrı olacak ve her organ ancak bir gücü kullanacaktır.¹²

Zamanla tipik İngiliz parlamenter ya da Amerikan başkanlık sistemine uymayan hibrit sistemler de gelişti. Özellikle parlamenter sistem özelliği gösterdiği halde, cumhurbaşkanının parlamento tarafından değil de doğrudan halk tarafından seçildiği sistemler oluştu. Bunlar genellikle yarı başkanlık sistemi olarak adlandırıldı. Bu sistemin temel özelliği, yöneticinin (cumhurbaşkanı) halk tarafından doğrudan seçilmesi ve anlamlı yetkilerle donatılmasıdır. Ayrıca meclisin güvenoyuna

11. Wilson, Amerikan başkanlık sisteminde Kongreyi, ‘sistemin merkezi baskın gücü’ olarak tanımlar (Wilson, 2011).

12 Özbudun’a (2005: 109) göre, “Başkanlık sisteminin, çoğu zaman, başkanın kişisel diktatörlüğüne dönüşme eğilimi taşıdığı iddiası da abartmalıdır. Başkanlık sistemi de, özünde, parlamenter rejim veya yarı-başkanlık sistemi kadar demokratik bir hükümet biçimidir. Hatta yürütme organının başını doğrudan doğruya halka seçirmesi nedeniyle, daha demokratik nitelikte olduğu bile söylenebilir”.

dayalı başbakan ve kabine mevcuttur. Bu yapıda cumhurbaşkanı parlamenter sistemdekinden daha fazla yetkilere sahiptir (Duverger, 1974; Carey, 2005; Demir, 2014; Gül, Kamalak ve Sallan-Gül, 2017). Fakat şunu kabul etmek gerekir ki, bazı parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilse de, bunların başbakanla ciddi şekilde rekabet etme olasılığı düşüktür (Linz, 1990).

2.2. Parlamenter Sistem ile

Başkanlık Sistemi Arasındaki Farklar

Parlamenter sistem ile başkanlık sistemi, genellikle birbirini dışlama üzerine tanımlanır (Sartori, 1994: 106). İngilizlerin geliştirdiği parlamenter sistem ile Amerikalıların geliştirdiği başkanlık sistemi arasında bazı temel farklar bulunmaktadır. Bu temel farklardan birisi, hükümetin belirlenme şeklidir. İngiliz parlamenter sisteminde yürütme (başbakan ve bakanlar) Parlamento tarafından belirlenmektedir. Amerikan başkanlık sisteminde ise yürütme, yani başkan, halk tarafından doğrudan belirlenir. Ayrıca İngiliz parlamenter sisteminde yürütme, bakanlar kurulunda, yani kabinede; Amerikan başkanlık sisteminde ise tek bir kişide, yani başkanda toplanmıştır. Başkan, genel olarak kabinesinin ve yürütmenin / idarenin üzerinde tam kontrol sahibidir (Linz, 1985; Carey, 2005: 92; Linz, 1994: 6).

Bu yönüyle yürütmenin oluşumu ve yürütmenin yasama ile olan ilişkisi sistemleri birbirinden ayırmaktadır. Parlamenter sistemde, demokratik meşruiyetin yegâne kurumu ve sahibi parlamentodur. Yürütme yasamadan teşekkül eder ve hükümetin teşekkülü ve devamı tamamen parlamentonun güvenine bağlıdır. Belirli bir yönetme süre garantisi yoktur. Başkanlık sisteminde ise yürütme, yasama organından değil, doğrudan halk tarafından belirlenir. Yürütme gücü, parlamento tarafından belirlenen kabinede değil, halk tarafından seçilen bir tek kişide toplanır. Önemli anayasal yetkilere sahip başkan, belirli süre için halk tarafından seçilir. Başkanlık sisteminde sabit bir görev süresi öngörülmemiştir. Başkanın iktidarının devamı, kabinenin kompozisyonu

ve idarenin tam kontrolü konusunda parlamentonun güvenoyuna ihtiyaç yoktur. Yürütme gücünü elinde tutan başkan, sabit bir görev süresiyle belirlenmiş yetkisini, parlamentodan değil doğrudan halktan alır. Başkanlık sisteminde, demokratik meşruiyetin kaynağı da parlamento yerine halktır. Başkan, yürütmenin ve aynı zamanda sembolik anlamda devletin de başıdır. Hem sembolik törensel işleri hem de etkili işlevleri birlikte yürütür (Linz, 1990: 52-53; Lijphart, 1994: 100).

Başkanlık sistemi, sert ya da tam kuvvetler ayrılığı olarak da isimlendirilir. Yasama ile yürütme sadece işlevsel olarak değil, organik olarak da birbirinden ayrılmıştır. Başkanlık sisteminde, parlamento ile başkan arasında bir denge öngörülmüştür. Fakat bu denge sabit değildir; duruma göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu sistemde, yasama ile yürütme arasında karşılıklı ilişkinin olmadığı anlamına gelmez. Bazı konularda karşılıklı iş birliği gerekli olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi uygulamada, yürütmeye ilişkin konularda Başkan, parlamento ile iş birliği yapmak durumunda kalabilmektedir (Linz, 1990: 52; Polatoğlu, 2013: 9).

2.3. Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Yaygınlığı

Dünyada parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin sayısı daha fazladır. Daha önce ortaya çıkmış olmasının yanı sıra, monarşilerin parlamenter sistemi zorunlu kılması, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin sayısının fazla olmasında etkili olmuş olmalıdır. Nispeten daha müreffeh ve görece daha demokratik olan İngiltere, İrlanda, Almanya, Hollanda, Avusturya, İsveç, Norveç, Belçika, Çek Cumhuriyeti, İzlanda, Danimarka, Finlandiya, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri parlamenter sistemle yönetilmektedir. Bu ülkelerin bir kısmı monarşi ile yönetildiği için başkanlık sistemine geçme şansları yoktur. Ayrıca Amerikan kıtasında Kanada ve Uzak Doğuda Japonya ve Avustralya ile Yeni Zelanda da parlamenter sistemle yönetilen kalkınmış ülkelerdir. Fakat Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Papua Yeni

Gine, Jamaika, Kamboçya gibi henüz tam kalkınamamış ülkeler de parlamenter sistemle yönetilmektedir (Carey, 2005; Mainwaring, 1990; Linz, 1985). İsviçre ise farklı bir kategoride yer almaktadır.

Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerin sayısı parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha azdır. Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Brezilya, Meksika, Nijerya, Endonezya, Güney Kore, Afganistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan, Sudan, Şili gibi ülkeler başkanlık sistemi ile yönetilen, tanınırlığı yüksek ülkelerdir. Türki cumhuriyetlerin ağırlıklı olarak başkanlık sistemiyle yönetilmesi ve Türkiye'nin de tercihi sonradan başkanlık sisteminden yana yapması, Türk yönetim kültürü açısından dikkate değer bir durumdur.¹³

Yaygınlık açısından üçüncü sırada ise yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler gelmektedir. Fransa, Polonya, Portekiz, Romanya, Ukrayna, Çin, Rusya, İran, Mısır, Cezayir gibi ülkeler yarı başkanlık sistemi ile yönetilen, tanınırlığı yüksek ülkelerdir (Carey, 2005; Mainwaring, 1990; Eyüboğlu, 2007).¹⁴

3. Başkanlık Sisteminin Değerlendirilmesi

Akademik çalışmalarda parlamenter sistem ile başkanlık sistemi, çeşitli yönleriyle ele alınmış olup her iki sistemin avantajları ve dezavantajları ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmalarda (Mainwaring, 1990; Mainwaring and Matthew, 1997; Mainwaring, Scully and Cullel, 2010; Gregorio, 2010; Rodriguez, 2010; Stepan and Skach, 1994; Lijphart, 2012; Kurt Topuz, 2016; Şahin, 2014;

13. "Bilindiği gibi, kuvvetli bir icra organı bizde gelenektir. (...) Böyle bir geleneğin Türkiye'de yerleşmiş olması tesadüfi değil, bünyevi bir zaruretin mahsulüdür ve bunun devamında büyük milli menfaat vardır". (1961 Anayasası ile ilgili Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Tasarısı'nda yer alan gerekçeden aktaran Kuzu, 1998: 345).

14. Hükümet sistemlerin yaygınlığı ya da hangi ülkelerin hangi sistemle yönetildiği ile ilgili bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki>.

Akçakaya ve Özdemir 2018), ağırlıklı olarak demokrasi, temel haklar, özgürlük, siyasal katılım, siyasi partiler, siyasal istikrar, gelir seviyesi, gelir dağılımı, kalkınmışlık ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Ayrıca tüm ülkelerle ilgili yayınlanan indeksler üzerinden bazı karşılaştırmalar da yapılmaktadır. Özellikle yer yıl yayınlanan demokrasi indeksleri (<https://www.eiu.com>) bu konuda önemli veriler sunmaktadır.

Söz konusu çalışmalarda ortaya konulan ampirik veriler, demokratik rejimin sürdürülebilirliği açısından, parlamenter sistemin başkanlık sistemlerine oranla daha avantajlı olduğunu göstermektedir (Mainwaring, 1990; Özbudun, 2005; Kalaycıoğlu, 2005). Mainwaring'in yaptığı bir çalışmaya (1990) göre, 1959-1989 yılları arasında demokratik istikrar açısından hükümet sistemleri karşılaştırıldığında, on yedi ülke (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Batı Almanya, Hindistan, İrlanda, İsrail, İtalya, Jamaika, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İngiltere) parlamenter sistemle; dört ülke (Kolombiya, Kosta Rika, Amerika Birleşik Devletleri, Venezüella) başkanlık sistemi, iki ülke (Finlandiya, Fransa) yarı başkanlık sistemiyle; bir ülke de (İsviçre) Kolektif (Collegial) sistemle yönetilmektedir. Kesintisiz işleyen demokrasilerin önemli bir bölümünün parlamenter sistemle yönetildiği görülmektedir. Parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin daha az askeri darbeye maruz kaldığı görülmektedir (Stepan and Skach, 1994; Özbudun, 2005: 110; Kalaycıoğlu, 2005: 24). Ayrıca çalışmalarda parlamenter sistemle yönetilen ülkelerdeki gelir dağılımının daha iyi olduğu yönünde tespitler vardır (Bağçe, 2017).¹⁵

Bu konudaki verilerin doğru olduğu gerçeği, gerçekliğin bu şekilde

15. Yapılan bir çalışmada, gelir dağılımı eşitsizliği açısından yüz altmış bir ülke içinde parlamenter sisteme sahip olan ülkeler dünya ortalamasının üstünde yer almaktadır. Bu sonuca göre parlamenter ülkeler en az gelir dağılımı eşitsizliği ortalamasına sahip bulunmaktadırlar. Yarı-başkanlık sistemine sahip ülkeler dünya ortalamasına yakın bir noktada yer almaktadır. Fakat başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler dünya ortalamasının altında kalmaktadır (Bağçe, 2017)

olduğunu ortaya koymaz. İstatistiki veriler üzerine yapılan bu çalışmalar önemli ipuçları verse de, çok farklı coğrafyalarda ve farklı ekonomik ve demokrasi kümelenmelerinde yer alan ülkeleri, sırf hükümet sistemleri aynı diye aynı kümede toplayıp, demokrasi, özgürlükler, adalet, kalkınma, gelir dağılımı gibi konularda karşılaştırmaya tabi tutmak; istatistiki olarak doğru olsa da, bilimsel olarak tartışmalıdır. Siyasal istikrar, yürütmenin performansı ve demokrasi etkinliği açısından, coğrafi konum, bürokrasi kültürü, idari gelenekler, kurumsal uzlaşma geleneği, yasama ve yürütmenin yanı sıra yargı organının sistem içindeki yeri, siyasal kültür, siyasal partiler¹⁶, seçim sistemleri, resmî kurumların işleyişi, üniter ve federal yapı, baskı ve çıkar grupları (Lijphart, 2012), cemaatler, dini gruplar da dikkate alınmalıdır.¹⁷ Ayrıca, Türkiye başkanlık sistemini tercih ettiğine göre, parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin üstün ve zayıf yönlerini ortaya koymak yerine, başkanlık sisteminin zayıf yönlerine değinmek, Türkiye’de uygulanan sistemin iyileştirilmesi adına daha sağlıklı olacaktır.

Başkanlık sistemine yönelik sıklıkla ileri sürülen olumlu yönlerden birisi, sistemin yönetsel istikrar sağlaması, güçlü ve etkin bir yönetim sergilemesi ve hızlı karar verme kapasitesidir. Özellikle başkanlık sisteminin istikrar sağladığı yönünde yaygın bir kanaat vardır (Linz, 1990: 64; Özbudun, 2005; Yazıcı, 2005; Kalaycıoğlu, 2005: 20; 142; Uluşahin, 1999; Turan, 2005; Akçalı, 2007: 85). Başkanlık sisteminde yürütmenin kurul halinde karar almaması ve sabit bir görev süresiyle iş başına gelmesi, yönetsel istikrar sağlaması bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Başkanlık sistemin belirli süre yönetme garantisi öngörmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan yönetsel istikrarsızlığı aşma konusunda katkı yapabilir. Seçim sonuçlarının ilan edilmesiyle birlikte hükümetin de kurulması ve

16. Siyasal istikrar ve parti sistemi ile ilgili olarak bkz. Kılınç, 2015.

17. Siyaset, aynı zamanda uzlaşma ve mutabakat arayışıdır. Uzlaşma sadece bir tarafın tam olarak tatmin olmasına izin verilmemesi, tüm taraflar tarafından tavizler verilmesi anlamına gelir (Heywood, 2017).

hükümetin belirlenen süre içerisinde parlamentonun güvenoyu desteğine ihtiyaç duymadan görevini yürütmesi, hükümet krizlerini çözmeye yardımcı olabilir. Diğer taraftan yürütmenin etkin çalışması ve hızlı karar alması, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle olağanüstü hallerde ve kriz dönemlerinde istenilen bir durumdur.

Fakat yürütmenin (başkanın), belirlenmiş bir süre için görevinin başında bulunması yönetsel istikrar adına önemli avantajlar sağlasa da, başkanlık sisteminin sağladığı sabit görev süresi yerine parlamenter sistemin sağladığı esnek görev süresinin, demokrasi adına daha tercihe şayan olduğunu ileri sürenler vardır (Linz, 1990: 64-65). Buna göre, başkanlık sisteminin ortaya çıkardığı esnek olmayan görev süresi, değişen durumlara uyumu zorlaştırabilir. Başkanlık sisteminde, partisinin ya da partilerin desteğini kaybeden başkanı değiştirmek oldukça zordur. Kabine değişikliklerini yapabilme yeteneği sayesinde parlamenter sistem anlaşmazlıkları çözmeye daha yetkindir (Linz, 1990: 64-65). Buna göre yönetsel istikrar, kendiliğinden siyasal istikrar sağlamaz. Hatta başkanlık sisteminin hükümet istikrarı sağlarken siyasal istikrarsızlık yaratacağını ileri sürenler vardır (Kalaycıoğlu, 2005). Ayrıca demokratik bir sistemde istikrarı sadece hükümet sistemine bağlamak doğru değildir; başka unsurlar da etkilidir (Üskül, 2007: 16).

Başkanın, belirlenmiş bir görev süresi garantisiyle seçilmesi ve görev süresinde herhangi bir esnekliğin olmayışı nedeniyle, siyasi sürecin işlemesi bakımından başkanlık sisteminin parlamenter sistemden daha katı olduğu bir gerçektir (Linz, 1994: 8; Linz, 1990: 55; Uluşahin, 1999; Akçalı, 2007: 85). Katılığı avantaj olarak görenler de vardır. Buna göre söz konusu katılık, siyasi belirsizliği ortadan kaldıracaktır. Fakat karşıt görüşe göre, bu durum kutuplaşmaya yol açabilir (Yazıcı, 2005). Popüler bir başkan ile destekçileri arasındaki bağ, rakipleri arasında tedirginlik oluşturarak gergin bir siyasi iklimin ortaya çıkmasına neden olabilir. Ayrıca başkanlık sisteminin, iktidarın kişiselleştirilmesine yol açması konusunda endişeler mevcuttur (Linz, 1990: 54; Mainwaring ve Matthew, 1997). Bu tür krizlerin, rejim krizine dönüş-

me ihtimali olduğu ileri sürülmektedir (Uluşahin, 1999).

Başkanlık sisteminde yürütmenin yasamadan temayüz etmemesi; iki kuvvetin birbirinden net bir şekilde ayrışması; parlamento gibi, başkanın da halk tarafından seçilmesi ve meşruiyetini doğrudan halktan alması, başkanın demokratik meşruiyetini artırmakta ve yürütmeyi güçlendirmektedir. Fakat bu durum, aynı zamanda meşruiyet çatışmasını, “çifte demokratik meşruiyet” (dual democratic legitimacy) endişesini gündeme getirmektedir (Linz, 1994: 6). Yasama organı (parlamento) ile yürütme organı (başkan) arasında, ikisinden hangisinin gerçekte halkın iradesini temsil ettiği konusunda bir anlaşmazlık olması durumunda, bu anlaşmazlıkları çözecek herhangi bir demokratik ilke henüz geliştirilmiş değildir (Linz, 1990: 63). Her iki erkin de demokratik meşruiyetinin en az diğeri kadar olduğunu ileri sürerek, iktidar mücadelesine girişip sınır ihlalleri yapması ve geri adım atmaması durumunda sistemin tıkanma (gridlock) ihtimali vardır (Onar, 2005; Kalaycıoğlu, 2005: 16).

Bu yönüyle başkanlık sistemi çatışma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Bazen bu çatışma dramatik şekilde su yüzüne çıkabilir. Parlamenter sistemde yürütme meclisten bağımsız olmadığı için böyle bir çatışma ihtimali yok gibidir (Linz, 1990: 63) Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki başkanlık sisteminden daha düşük derecede olsa bile, parlamenter sistemlerde de, özellikle iki meclisli sistemlerde, çifte meşruiyet sorunu ortaya çıkma ihtimali mevcuttur (Mainwaring ve Matthew, 1997: 451).

Başkanlık sistemi daha öngörülebilir bir yürütme öngörür. İcranın başının kim olacağı ve ne kadar sürede iktidarda kalacağı seçim aşamı belirlenir. Ayrıca doğrudan halk tarafından seçilen Başkan, seçim dönemlerinde halka karşı doğrudan sorumludur (Linz, 1994: 10). Başkan tarafından atanan bakanlar da Başkana karşı sorumludurlar. Parlamenter sistemden farkı olarak başkan ve bakanlar, parlamentoya karşı sorumlu değildirler. Bakanlar, milletvekili olmadıkları için, görevden ayrıldıklarında, meclise geri dönmezler. Bu nedenle başkanlık

sisteminden başkan ve bakanlar parti faaliyetlerinde vekiller tarafından etkili şekilde sorgulanamazlar (Linz, 1990: 63). Bu da hükümet üzerinde parlamento ve parti denetimini zayıflatabilmektedir.

Başkanlık sistemine yönelik ileri sürülen bir diğer eleştiri de “kazanmanın her şeyi aldığı” bir sistem olmasıdır (Linz, 1994: 14). “Ya hep ya da hiç” durumu söz konusudur. Koalisyon aracılığı ile iktidarın paylaşımının olmayışı, daha küçük grupların çıkarlarına karşı duyarlılığa yol açabilir. Bu yaklaşıma göre başkanlık sistemi demokrasinin korunmasına daha az elverişlidir (Linz, 1990: 68). Bazı çalışmalarda, başkanlık sisteminin demokratik istikrara parlamenter sistemden daha az hizmet ettiği, demokrasiye daha az elverişli olduğu, özellikle başkanlık sisteminin çok partili sistemin aleyhine olduğu yönünde iddialar mevcuttur (Mainwaring, 990).¹⁸ Ayrıca başkanlık sisteminin Amerika Birleşik Devletleri’nin dışında işlemediği, başka yere aktarılınca başarı sağlayamadığı ileri sürülmektedir (Turan, 2005: 114).

Şunu kabul etmek gerekir ki, parlamenter sisteme yönelik ileri sürülen sorunların birçoğu İngiltere’de ortaya çıkmadığı gibi, başkanlık sistemine yönelik ileri sürülen sorunların çoğu da Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış değildir. Her iki sistem de Anglosakson dünyasında doğmuş ve burada iyi uygulama örnekleri sergilemiştir. Coğrafi şartlar, tarihi tecrübeler, toplumsal yapı, değerler sistemi, siyasal kültür, parti ve seçim sistemleri vs. bu ülkeleri daha istikrarlı yapmıştır. Bu ülkeler, Kıta ülkelerinde görülen sert ve devrimci havadan korunmuşlardır. Kıta Avrupa’sında gelişen faşist ve totaliter hükümetler bu iki ülkede görülmemiştir.

Başkanlıkla yönetilen Latin Amerika, Orta Asya ya da Afrika ülkelerinin hükümet sistemlerindeki performans düşüklüğü bir gerçek-

18, Kalaycıoğlu’na (2005: 27) göre, Türkiye’de de hem Meclis hem de başkan aynı partiden olursa, muhalefet, tamamen dışlanmış olarak göreceği bir iktidara karşı sertleşecek, adeta 1950’ler ortamına geri dönecektir. Bu tür bir yapıyı Türkiye sürdürmeyi 1950’lerdebecerememiştir. İktidarın tek elde yığılmış olduğu bir Türkiye çok daha zor yönetilebilir bir ülke olacaktır.

tir (Mainvaring, Scully and Cullel, 2010; Linz and Valenzuela, 1994).¹⁹ Fakat bu ülkelerin sorunları, hükümet sistemini aşan sorunlardır.²⁰ Sorunların kaynağı daha derinlerde aramak gerekir. Bu ülkeler, parlamenter sistemle yönetilseydi yine birçok ciddi sorunlar karşı karşıya kalacaklardı.

4. Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkler, parlamenter sistemle, monarşinin hüküm sürdüğü bir dönemde, Osmanlı döneminde, Kanuni Esasi'nin ilanıyla (1876) tanıştılar. Sultanın bazı yetkilerini yeni oluşturulan Meclise aktarıldılar. İngiliz Lordlar Kamarasının karşılığı olarak *Ayan Meclisi*, atanmış üyelerden; Avam Kamarasının karşılığı olarak *Mebusan Meclisi* ise, seçilmiş üyelerden oluşuyordu. Her ikisi parlamentoyu-Meclis-i Umumi'yi oluşturuyordu.

Parlamenter sisteme geçiş, aynı zamanda mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiştir. Bir yönüyle demokrasi ve özgürlüklerle ilişkiliydi. Konu özellikle dini yönden tartışıldı (Tekin, 2017). Bu tartışma, ağırlıklı olarak meşveret yani istişare üzerinden yürütüldü. Kur'an, dünyevi işlerde açıkça istişareyi emrediyordu.²¹ Zaten parlamentonun

19. Latin Amerika ülkelerindeki demokrasi, hukuk devleti, yolsuzluk, ekonomik büyüme, ekonomik istikrar, enflasyon vs. yönünden değerlendirilmesi ile ilgili bkz. Mainvaring, Scully and Cullel, 2010; Linz and Valenzuela, 1994.

20. Latin Amerika ülkeleri, hükümet sistemi açısından Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek almış olsalar da, tarihi tecrübeleri oldukça farklıdır. Uzun süre diktatörlükle yönetilmişlerdir; devrimci hareketlere maruz kalmışlardır (Uzun ve Gezgüç, 2013). Arjantin, Bolivya ve Brezilya gibi ülkelerde demokrasiye geçişten sonra, parlamenter sisteme geçiş çabaları seçmen tarafından reddedilmiştir. Latin Amerika ülkeleri arasında başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçen ülke yoktur (Aslan-Akman, 2007: 196)

21. “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever” (Ali İmran, 3: 159). Eliot'a göre “Anayasa kelimesi

çıkış yeri olan İngiltere’de de parlamento, istişare üzerinden doğup gelişmişti.

Yönetim sistemi konusunda Prusya-Almanya ve Fransa geleneğinin sıkı takipçisi olan Türkler, henüz monarşiden yana tercihlerini sürdürdükleri için, başlarında bir sultan olduğundan dolayı, devletlerini modernleştirmenin ve demokratikleştirmenin yolu olarak, tıpkı Avrupa’daki monarşi ile yönetilen ülkelerde olduğu gibi, sultanlarının yetkilerini azaltıp parlamenter sisteme geçmeyi tercih ettiler. Çünkü sultanın mevcudiyeti devam ettikçe başkanlık sistemine geçmeleri mümkün değildi. Bu yönüyle parlamenter sistem tek alternatifti.

Kurtuluş savaşı sonrası Türkler, monarşiye son verdiklerinde, parlamenter sisteme alternatif olarak, başkanlık sistemini tercih imkânına kavuştular. Yeni rejim, başkanlık sistemine elverişli olsa da, Cumhuriyet rejimine geçerken hükümet sisteminde değişiklik gündeme gelmedi. Türkiye tercihini parlamenter sistemin sürdürülmesinden yana yaptı. 1877 yılından 2017 yılına kadar 140 yıllık bir parlamenter sistem tecrübesi yaşanmış oldu.²² Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, bu süreçteki hükümet sisteminin, İngiltere’deki gibi tipik bir parlamenter sistem olduğunu söylemek oldukça zordur. Cumhuriyet öncesi sultanların ve Cumhuriyet sonrası cumhurbaşkanlarının yetki ve görevleri, tipik parlamenter sistemin öngördüğü sınırları her zaman zorlamıştır. Türk parlamenter sisteminde sultanlar ve cumhurbaşkanları, parlamenter sistemlerde olması gerekenden daha fazla yetki kullandılar. Bu süreçte cumhurbaşkanına, yasama, yürütme ve yargı alanında önemli yetki ve görevler verildi (Gözler, 2000).

Ayrıca bu dönemde yasama organı, parlamenter sistemdeki parla-

her ağızda vardı. Kur’an’ın demokratik bir hükümete izin verdiği her yerde yayıldı; hatta boğazdaki kayıkçı bile Sultan’ın azlinden ve anayasadan konuşuyordu” (Tekin, 2017: 106).

22. Savaş yıllarında uygulanan 1921 Anayasası dönemi, Meclis Hükümeti sistemi olarak adlandırılır (Meclis hükümet sistemi Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan sistemle ilgili bkz. Özbudun, 1985).

mentolardan daha zayıftı. Parlametonun güçlendirilmesi pek gündeme gelmedi. Güçlü bir parlamento değil, yetkili bir cumhurbaşkanı istikrarın aracı olarak görüldü ve bu şekilde bazı sorunların aşılmasına çalışıldı, fakat sorunların üstesinden gelinemedi. Özellikle cumhurbaşkanının seçimi konusunda sık sık hükümet krizleri yaşandı. 2007 yılında ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı seçimi krizi ile birlikte sistemde radikal bir değişiklik yapılarak cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilmeye başlandı. Böylece sistem iyice parlamenter sistemden uzaklaşmış oldu.

Türkiye, 2017 yılında resmi adı “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” olan başkanlık sistemine geçiş yaptı. Parlamenter sistem döneminde birçok sorunla karşılaşan Türkiye, bu sorunlardan kurtulmanın yolunu başkanlık sistemine geçmekte buldu. Fakat bu geçişi İngiltere’dekine benzer tipik bir parlamenter sistemden Amerika’dakine benzer tipik bir başkanlık sistemine geçiş niteliğinde değildi. Türk usulü parlamenter sistem, İngiliz usulü parlamenter sistemden farklı olduğu gibi, Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sistem de, Amerikan başkanlık sisteminden birçok yönden farklıdır. Adı başta olmak üzere, yeni sistem birçok kritik noktada Amerikan başkanlık sisteminden ayrışmaktadır. Temel ayrışma noktaları şunlardır:

- Amerikan başkanlık sisteminden farklı olarak Cumhurbaşkanlığı sisteminde yasama organı, kendisi de seçime gitmek kaydıyla cumhurbaşkanını, görevi dolmadan seçime götürebilir. Aynı şekilde cumhurbaşkanı da, kendi seçimlerini yenilemek şartıyla yasama organının seçimlerini süresi dolmadan yenileyebilir.

- Amerika’da başkan yardımcısı, başkanla birlikte seçilirken, Türkiye’de seçimden sonra cumhurbaşkanı tarafından atanır.

- Amerika’da bakanların işbaşına gelmesi, yasama organının onayına bağlı iken Cumhurbaşkanlığı sisteminde bakanların işbaşına gelmesi, yasama organının onayına tabi değildir. Cumhurbaşkanı bu konuda yasama organı ile uzlaşmak zorunda değildir.

- Amerika’da Başkan tarafında atanan üst düzey birçok kamu gö-

revlisinin işe başlaması, yasama organının onayı ile olurken, Türkiye’de Cumhurbaşkanının atadığı üst düzey kamu görevlilerinin işe başlaması için yasama organının onayına gerek yoktur.

- Amerika’da Başkan tarafından atanan yüksek hâkimlerin işe başlaması yasama organının onayına tabiyken, Türkiye’de cumhurbaşkanının tek başına yaptığı üst düzey hâkim atamalarında (Anayasa Mahkemesi üyeleri ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyeleri), yasama organının onayına ihtiyaç yoktur.

- Amerika’dan farklı olarak Türkiye’de cumhurbaşkanı, bütçe tehdidi ile karşı karşıya değildir. Yasama organının bütçeyi onaylanmadığı durumlarda bir yıl önceki bütçe baz alınarak cumhurbaşkanı faaliyetlerini yürütür.

Bu faklardan da anlaşılacağı gibi Türkiye, parlamenter sistem döneminde olduğu gibi, başkanlık sisteminde de tercihini güçlü parlamentodan yana yapmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), parlamenter sistemle yönetilirken İngiliz Parlamentosuyla kıyaslanamayacak kadar zayıf konumdaydı. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçildiğinde de yasama organı güçlendirilmedi.²³

Hâlbuki parlamenter sistemin doğup başarılı şekilde uygulandığı İngiltere’de de, başkanlık sisteminin doğup başarılı şekilde uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri’nde de yasama organı oldukça güçlüdür. İngiliz yönetim sisteminin ayırt edici özelliği, parlamentosunun ege-men durumudur.²⁴ Amerikan yönetim sisteminde de yasama organı

23. Bu konuda karşıt görüşler de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile yasama fonksiyonunda yürütmenin belirleyiciliğinin zayıflayacağı, yasama etkinliğinin öne çıkacağını ileri sürenler vardır (Alkan, 2018: 141).

24. İngiliz Parlamentosunun gücünü ifade etmek için bazı abartılı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre İngiliz parlamentosu, tabiat bakımından imkânsız olmayan her şeyi yapabilir; bu sebeple bazıları, onun kudretini, oldukça cesurane bir benzetme ile ‘parlâmentonun kadir-i mutlaklığı’ (Omnipotence of Parliament) diye adlandırmakta tereddüt etmemişlerdir. Buna göre parlâmentonun yaptığını dünyada hiçbir otorite bozamaz. “Parlâmentonun, kadını erkek, erkeği kadın yapmak müstesna her şeyi yapabileceği, İngiliz hukukçularının temel bir prensibidir” (Özbudun, 1968).

Kongre oldukça güçlü bir kurumdur (<https://fas.org>). İngiliz parlamentosu gibi Amerikan Kongresi de, dünyadaki bir kaç etkili ve dönüştürücü yasama organından birisidir; özellikle bürokrasi üzerinde güçlü kontrol kapasitesi vardır.²⁵

Bu yönüyle gerek geçmişteki Türk usulü parlamenter sistemin, gerek şimdiki Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sisteminin zayıf noktası ortaktır. Başlangıcından beri Türk Hükümet sisteminin zayıf halkası yasama organıdır.²⁶ Türkiye’de yasama organı, parlamenter sistemle yönetildiği dönemde de zayıftı, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçildiğinde de zayıf kaldı. Geçmişten günümüze ortaya çıkan birçok sorunun temelinde, yasama organının, sistem içerisindeki bu güçsüzlüğü yatmaktadır. Türkiye, sadece yürütmeyi güçlendirerek değil aynı zamanda yasama organını da güçlendirerek karşılaştığı sorunları aşma yoluna gitmelidir. Türkiye, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçerek yürütmeyi güçlendirdi. Bu yeni sistem sayesinde, bazı sorunların üstesinden gelinecektir. Fakat yasama organının zayıflığı, yeni başka sorunların doğmasına yol açacaktır.

5. Sonuç ve Öneriler

Çağdaş demokrasilerde pek karşılaşılmassa da, dünyadaki gelişmelere göz atıldığında, birtakım sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelerin hükümet sistemi arayışlarına girdiği, bu arayışın da ağırlık olarak parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş şeklinde olduğu görülmektedir. Türkiye de bu gelişmelerden nasibini almış gözükmektedir.

Parlamenter sistemin ve başkanlık sisteminin bazı noktalarda ayrışması ve iki sistemin üstün ve zayıf noktalarının olması doğaldır. Fakat ikisi birbirinin karşıtı değildir. Bir yönüyle Amerikan başkanlık siste-

25. Bu konuda karşıt görüşler de vardır. Kuzu’ya (1998: 344) göre, “tüm dünyada gözlenen yürütme organının güçlendirilmesi yolundaki zaruret, ülkemiz açısından da geçerlidir.

26. Ulusoy (2016) ise yeni sistemin zayıf halkasının Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin seçim sistemi olduğunu ileri sürmektedir.

mi, İngiliz parlamenter sistemden yararlanılarak geliştirilmiştir. Bir yönüyle Amerika'daki İngiliz kolonilerinin, İngiltere'deki parlamenter sistemi, kendi durumlarına uyarlanmasından ibarettir. Her iki sistemin ortak noktası yasama organının güçlü olmasıdır. Yukarıda değinildiği gibi Türkiye'de ise gerek geçmişteki parlamenter sistemin gerek şimdiki başkanlık sisteminin ortak noktası yasama organının zayıflığıdır. Yasama organının zayıflığından dolayı Türkiye, geçmişte yaşadığı demokrasi ve rejim krizleri aşmada zorlandı, ister istemez gelecekte de bazı krizlerle karşılaşacaktır.

Türkiye geçmişte, özellikle istikrarlı bir demokratik rejimi sürdürme konusunda önemli sorunlarla karşılaştı. Fakat bunun parlamenter sistemden kaynaklandığını ileri sürmek oldukça zordur (Yazıcı, 2002). Türkiye, yaşadığı sorunları, cumhurbaşkanını güçlendirerek ve sonunda da Cumhurbaşkanlığı sistemine geçerek aşmaya çalıştı. Yasama organını güçlendirmesini pek düşünmedi. Türkiye başkanlık sistemine geçtiğine göre, konu parlamenter sistem başkanlık sistemi tartışmasından, başkanlık sisteminin zayıf noktalarına doğru kaymalıdır.

Özellikle başkanlık sistemine yönelik yaygın kaygıların dikkate alınması gerekir. İstikrarlı demokratik rejimlerin sürdürülme ihtimali, başkanlık sisteminde parlamenter sistemden daha düşük olduğu; köklü demokrasilerin daha çok parlamenter sistemlerde geliştiği; başkanlık sisteminin bu açıdan kusurlar barındırdığı iddia edilmektedir (Mainwaring ve Matthew, 1997; Uluşahin, 2011). Demokratik kurumların kökleşmediği, demokrasi kültürünün derinleşmediği, siyaset sürecinin oydaşmadan çok kutuplaşmaya eğilimli olduğu toplumlarda, başkanlık sisteminin demokrasinin geleceğini tehlikeye düşüreceği belirtilmektedir (Yazıcı, 2005). Bu potansiyel sakıncaları azaltmanın en etkili yolu yasama organının güçlendirilmesidir. Yasama organının güçlendirilmesi, parlamenter sistemi savunanların (başkanlık sistemine tepki gösterenlerin) endişelerini gidermeye de katkı yapacaktır.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde yasama organını (TBMM) güçlendirmenin yolu, milletvekillerinin güçlendirilmesinden geçmek-

tedir. TBMM üyelerinin seçim usulü ve Siyasal Partiler Kanunu bu bağlamda yeniden gözden geçirilebilir.

Yasama organı ile Cumhurbaşkanının karşılıklı olarak seçimleri yenilemesi yetkisi, ilk bakışta silahların eşitliği kuralına uyuyor gibi gözükse de, beşte üç çoğunluk sağlama kuralı, yasama organının eli ni zayıflatmaktadır.

Parlamentoların tekel niteliğindeki güçlerinden birisi bütçe yetki-sidir. Bu yetki, parlamentoların varlık sebeplerinin başında gelir. Par-lamentolar bütçe aracılığıyla yürütmeyi ve idareyi yönlendirir ve de-netler. Cumhurbaşkanlığı sisteminde TBMM'nin bu gücü önemli öl-çüde zayıflatılmıştır. TBMM'nin, Cumhurbaşkanının sunduğu bütçe-yi reddetmesi, yürütme ve Cumhurbaşkanı üzerinde bir tesir doğur-mamaktadır. Yasamanın bütçe aracılığı ile yürütme üzerindeki gücü yeniden tesis edilmelidir. Bir önceki yılın bütçesinin uygulanması kuralı, istisna olarak sınırlı ve acil durumlar için düşünülmelidir.

Yüksek hâkimlerin (Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin) atamasında TBMM'nin onayının alınması, yasama organının yargı nezdinde saygınlığını artıracak, yüksek yargıç-lar atamalarını sadece Cumhurbaşkanına borçlu olmayacaklardır.²⁷

Bakanların atamasının TBMM'nin onayına sunulması, yasama or-ganını güçlendirme yollarından birisidir. Bu düzenleme ister istemez yasama ile yürütme arasında uzlaşma arayışlarını doğuracaktır.

Sadece bakanların değil, üst düzey bazı atamaların da TBMM onayına sunulması, yasama organının idare üzerindeki nüfuzunu artı-racaktır. Amerika örneğinde olduğu gibi, üst düzey atamalarda, TBMM'nin onayı öngörülmelidir.

Ayrıca Amerikan Kongresi gibi TBMM'nin de, bürokrasi üzerinde güçlü bir denetim mekanizması kurması sağlanmalıdır. Amerika'da olduğu gibi (Peters 2012: 73) TBMM'nin organizasyonel yapısı, yü-

27. Farklı ülkelerdeki Anayasa Mahkemelerinde üyelerin atanması, üyeliğin sona ermesi, meşruiyet, bağımsızlık, tarafsızlık konuları ile ilgili bkz. Giegerich, 2010.

rütme üzerinde etkinlik sağlayacak şekilde dizayn edilmelidir. Bu ülkede yasama faaliyeti için oluşturulan sürekli komiteler gibi TBMM komisyonları da daha güçlü hale getirilmelidir.²⁸ Komisyonların güçlendirilmesiyle birlikte, siyasetçiler de idarenin işleyişine daha fazla ilgi duyarak bazı alanlarda ister istemez uzmanlaşacaklardır. İdari işleyleştikten haberdar, bürokrasiden anlayan, bürokrasiyi denetleyebilen uzman vekiller ortaya çıkacaktır. Bunun için ayrıca TBMM’de yeterli ve yetkin elaman istihdamı sağlanmalıdır.

TBMM, kendisine verilecek bu yetkileri kullanırken, idari gelenekleri ve bürokrasinin işleyişini göz önüne almalıdır. Böyle bir yapılanma, bürokrasinin de, yasama organına karşı kendini ifade etmesine, kendi işleyişini yasama organına anlatmasına imkân sağlayacaktır. Bu sayede bürokrasi, önceliklerini doğrudan yasama organına aktarabilecektir.

Diğer taraftan Amerika, Başkanın temsil ettiği merkezi gücü, eyaletler ve yerel yönetimler aracılığı ile dengelemişken, Türk yerel yönetimleri, özellikle belediyeler, merkezi idarenin gücünü dengelemekten yoksundur. Türkiye üniter geleneğini koruyarak, yerel yönetimleri güçlendirmelidir. Cumhurbaşkanlığı sistemiyle iyice güçlenen merkezi idarenin gücü, belediyelerle dengelenmelidir.

Şunu da kabul etmek gerekir ki, sistemin sağlıklı işlemesi biraz da zihniyetle ilgilidir. Yönetim zihniyet ve yönetim kültürü bakımından Türkiye sorunlu bir iklimde bulunmaktadır. Türk siyasal sistemi, zihniyet olarak, parlamenter sistemin ve başkanlık sisteminin yeşerdiği Anglo-Sakson yönetim dünyasından ziyade Kıta-Avrupası siyasal sistemine yakındır.²⁹

Türkiye, geçmişte parlamenter sisteme geçtiğinde, yönetim zihniyeti olarak İngiliz yönetim anlayışına yakınlaşmadığı gibi, başkanlık

28. Amerikan Senatosu’nda 17, Temsilciler Meclisinde ise 19 daimi komite mevcuttur. TBMM daimi (ihtisas) komisyonlarının sayısı ise 18’dir.

29 Kıta-Avrupası ile Anglos-Sakson yönetimi arasındaki fark için bkz. Wilson, 1961.

sistemine geçtiğinde de Amerikan yönetim zihniyetine kendiliğinden yaklaşmayacaktır. Kıta-Avrupası ikliminde yeşerip gelişen Türk siyasal sistemi, Anglo-Sakson ikliminin bir ürünü olan parlamenter sistemi uygulamada çok başarılı olamadı. Denemeye çalıştığı Anglo-Sakson dünyasının ürünü olan başkanlık sisteminin başarılı olması için epey çaba sarf etmesi gerekir.

Sonuç olarak, Türk parlamenter sistemi, başarılı örnek olarak sunulan İngiliz parlamenter sistemi gibi işlemediği gibi, Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sistemi de, başarılı bir örnek olarak gösterilen Amerikan başkanlık sistemi gibi işleyeceği şüphelidir. Yukarıda değinildiği gibi sistem, önemli eksiklikler barındırmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi gerekir.

Ayrıca tarihi şartlar, politik iklim, idari gelenekler ve bürokratik zihniyet, maalesef Türkiye'yi bu konuda sorunlu ülkeler kategorisine koymaktadır. İster parlamenter sistem, ister başkanlık sistemi olsun, Türkiye'nin başarılı bir yönetim modeli sergilemesi için, sistemi iyileştirmenin yanı sıra politik iklim, idari gelenekler, bürokratik zihniyet, kurumsal uzlaşma yöntemleri, müzakere kültürü, güç paylaşımı gibi konularda da daha fazla çaba harcaması gerekir. Tüm kurumlar gibi, başkanlık sisteminin de oturması ve istikrar sağlaması için zamana ve çabaya ihtiyaç vardır.

On the Presidential System: Parliament as the Weakest Link of the Presidential System

Abstract: In 2017, Turkey adopted the presidential system by ending the parliamentary system that had been in practice since 1876. The political, economic and social problems experienced during this period were presented as the reason for the transition to the presidential system. During the transition from the parliamentary system to the presidential system, though insufficiently, the issue was discussed. Like in many issues, two dominant views emerged on this issue too. Those

who favor the presidential system usually approached the issue on the outcomes of the then current parliamentary system in Turkey. On the other hand, those who favor the parliamentary system addressed the issue through the practices of the presidential system, particularly in South America. Now that the presidential system has been adopted, what are needs to be done is to focus on the weaknesses of the presidential system and shortcomings of the current presidency. This way the current system can become stronger and the problems arising from it can be resolved to some extent. Within this context, this study, after addressing the birth of government systems, the differences between them, their prevalence, will focus on the shortcomings of the current presidential system in Turkey by revealing the weaknesses of the presidential system. Accordingly, like the previous government system, the weakest link of the new government system is also the legislature. In this sense, Turkey, by strengthening the legislature, can overcome the potential issues.

Kaynaklar

- Akçakaya**, Murat ve Abdülkadir **Özdemir** (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”, **Üçüncü Sektör: Sosyal Ekonomi**, 53 (3): 922-944.
- Akçalı**, Pınar (2007), “Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, *içinde*.
- Al**, Hamza (2004), “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”, **Liberal Düşünce** (Kış 2004), Sayı 33.
- Alkan**, Haluk (2018), **Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Aslan**, Ali (2015), **Türkiye İçin Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma**, İstanbul: SETA Yayınları.
- Aslan-Akman**, Canan (2007), “Başkanlık Sistemlerinin Latin Amerika Deneyimi: Çok-Partili Sistemlerdeki Çelişkiler, Sorunlar ve Fırsatlar”,

(ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, içinde.

Atalay, Faruk (2013), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ‘Başkanlık Sistemi’ Önerisi Üzerine Değerlendirme”, **Alternatif Politika** (Aralık 2013), 5 (3): 266-294.

Ayman-Güler, Birgül (2003), **İkinci Dalga Siyasal ve Yönetimsel Liberalizasyon: Kamu Yönetimi Temel Kanunu**, Ankara: Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları.

Bağçe, H. Emre (2017), “Parlamentar ve Başkanlık Sistemiyle Yönetilen Ülkelerde Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk”, **İnsan ve İnsan** (K15 2017), 4 (11): 5-39.

Carey, John M. (2005), “Presidential versus Parliamentary Government”, in (eds.) Claude Menard ve Mary M. Shirley (2005), **Handbook of New Institutional Economics**, Dordrecht: Springer, pp.91-122.

Çınar, Özgür H. (2013), “Birleşik Krallık ’ta Hükümet Sisteminin Yapısı ve İşleyişi”, (eds.) Murat Aktaş ve Bayram Coşkun (2013), **Başkanlık Sistemi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Değerlendirmeler**, Ankara: Nobel Yayınları içinde.

Demir, Fevzi (2014), “Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, Cilt 8.

Duverger, Murcie (1974), **Siyasal Rejimler**, Ankara: Gelişim Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (1998), “Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları içinde.

Eyüboğlu, Ercan (2007), “Fransa: Parlamentar Bir VI. Cumhuriyet’e Doğru”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları içinde.

Giegerich, Thomas (2010), “Anayasa Mahkemelerinde Üyelerin Atanması ve Üyeliğin Sona Ermesi: Meşruiyet, Kalite, Bağımsızlık ve Tarafsızlık Taleplerinin Uzlaştırılması İçin Benimsenen Usuller”, **Anayasa Mahkemesi’nin 48. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen ‘Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Sorumluluğu’ Konulu Bilimsel Toplantı Bil-**

dirisi,

https://www.anayasa.gov.tr/media/4531/prf_dr_thomas_giegerich.pdf.

Gözler, Kemal (1998), “Cumhuriyet ve Monarşi”, **Türkiye Günlüğü** (Kasım-Aralık 1998), Sayı 53, s.27-34.

Gözler, Kemal (2009), “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan** (Cilt 1), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları içinde, s.365-374.

Gözler, Kemal (2017), “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi: 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız”, <http://www.anayasa.gen.tr/gozler.htm>.

Gözler, Kemal (2000), **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa: Ekin Kitabevi.

Gregorio, Jose de (2010), “Economic Growth in Latin America: From the Disappointment of the Twentieth Country to the Challenges of the Twenty-Firs”, in (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.

Gül, Hüseyin, İhsan Kamalak ve Songül Sallan-Gül (2017), “Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye’nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi”, **Strategic Public Management Journal**, Volume 3, pp.101-120.

Heywood, Andrew (2017), **Siyaset** (Çeviri: Berat Özipek ve diğerleri), İstanbul: Adres Yayınları (18nci Baskı).

<http://cdn.constitutionreader.com/files/pdf/constitution/ch33.pdf>.

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_system_of_government#Parliamentary_systems.

<https://fas.org/sgp/crs/misc/R44729.pdf>.

<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/175933-baskanlik-rejimi-diktatorluge-nasil-donusur>

<https://teachingamericanhistory.org/library/document/notes-on-the-state-of-virginia-query-xiii/>.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38016306>.

<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>.

İlal, Ersan (1968), “Magna Carta”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 34 (1-4): 210-242.

- Jefferson**, Thomas (1907), “Notes on the State of Virginia, Query XIII: Constitution”, *in* (eds.) A. A. Lipscomb and A. E. Bergh, **The Writings of Thomas Jefferson** (Volume 2), Washington, DC: Thomas Jefferson Memorial Association, pp.160-67, 172-78.
- Kalaycıoğlu**, Ersin (2005), “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehidiyle Sınavı”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.
- Kılıncı**, Zeynel Abidin (2015), “Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 1 (2).
- Kurt-Topuz**, Senem (2016), “Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma”, **Ege Akademik Bakış** (Temmuz 2016), 16 (3): 461-476.
- Kuzu**, Burhan (1998), “Neden Başkanlık Sistemi”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları *içinde*.
- Lijphart**, Arend (1994), “Presidentialism and Majoritarian Democracy Theoretical Observations”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Lijphart**, Arend (2015), **Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries**, London: Yale University Press.
- Linz**, Juan J (1990), “The Perils of Presidentialism”, **Journal of Democracy** (Winter 1990), 1 (1): 51-69.
- Linz**, Juan J (1994), “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it make a Difference”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Linz**, Juan J. (1985), “Democracy: Presidential or Parliamentary Does it Make a Difference”,
<https://pdfs.semanticscholar.org/21e8/090d4d8e1cc275a5508d46239cda7d23d1c9.pdf>.
- Mainwaring**, Scott, Timothy R. **Scully** and Jorge Vargas **Cullel** (2010),

“Measuring Success in Democratic Governance”, *in* (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.

Mainwaring, Scott (1990), “Presidentialism, Multiparty Systems, and Democracy: The Difficult Equation”, **Working Paper 144**, Kellogg Institution (September 1990),

https://www.researchgate.net/publication/253966997_Presidentialism_multiparty_systems_and_democracy_the_difficult_equation.

Mainwaring, Scott and Matthew S. Shugart (1997), “Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal”, **Comparative Politics** (July 1997), 29 (4): 449-471.

Miş, Nebi, Ali Aslan, M. Erkut Ayvaz ve Hazal Duran (2016), **Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Şili**, Ankara: SETA Yayınları.

Onar, Erdal (2005), “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.

Özal, Korkut (1998), “Türk Siyasi-İdari Sisteminin Sorunları, Devletin Yeniden Yapılanma İhtiyacı ve Başkanlık Sistemi”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları *içinde*.

Özbudun, Ergun (1968), “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 25 (1): 59-79.

Özbudun, Ergun (1985), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet’inin Hukuki Niteliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** (Mart 1985), 1 (2).

Özbudun, Ergun (2005), “Başkanlık Sistemli Tartışmaları”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.

Peters, B. Guy (2012), “The United States of America”, *in* (eds.) Koen Verhoest (2012), **Government Agencies: Practices and Lessons from 30 Countries**, New York: Palgrave Macmillan.

Polatoğlu, Aykut (2013), “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler: ‘Egemenlik Kayıtsız Şartsız Başkanındır’ mı Olsun İsteniyor”, **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi** (Nisan 2013), 6 (1).

Rodriguez, Francisco (2010), “Does One Size Fit All in Policy Reform:

- Cross-National Evidence and its Implication for Latin America”, *in* (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.
- Sartori**, Giovanni (1994), “Neither Presidentialism nor Parliamentarism”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Soysal**, Mümtaz (2007), “Türk Siyasal Sistemi Üzerine Görüşler”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *çinde*.
- Stepan**, Alfred and Cindy **Skach** (1994), “Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Şahin**, Köksal (2014), “Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Siyasi Kültür ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım”, **Sakarya İktisat Dergisi**, 3 (3): 29-71.
- Tekin**, Yusuf (2017), **Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları**, İstanbul: Kesit Yayınları.
- “Theoretical Observations”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Timur**, Taner (2017), **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, İstanbul: Yordam (2nci Baskı).
- Turan**, İlter (2005), “Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özelem”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *çinde*.
<http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/baskanlik-sistemi.pdf>.
- Turgut**, Mehmet (1998), **Başkanlık Sistemi Ordu ve Demokrasi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türmen**, Rıza (2017), “10 Soruda Anayasa Değerlendirme Rehberi”, <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/10-soruda-anayasa-degerlendirme-rehberi,16666>.

- Ulusoy**, Ali (2016), “Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor”, <http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf>.
- Uluşahin**, Nur (1999), **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Uzun**, Turgay ve Gözde M. **Gezgüç** (2013), “Başkanlık Sistemi ve Latin Amerika Deneyimleri”, (eds.) Murat Aktaş ve Bayram Coşkun (2013), **Başkanlık Sistemi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Değerlendirmeler**, Ankara: Nobel Yayınları *içinde*.
- Üskül**, Zafer (2007), “Giriş”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *içinde*.
- Vural**, İpek (2007), “Siyasal İstikrarın Parlamenter Kökenleri: İngiltere Örneği Üzerine Bir Deneme”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *içinde*.
- Wilson**, Woodrow (1961), **İdarenin İncelenmesi** (Çeviri: Nermin Abadan), İstanbul: Türk Siyasi İlimler Deneği Yayınları.
- Wilson**, Woodrow (2011), **Congressional Government: A Study in American Politics**, New York: Houghton Mifflin Company, <http://www.gutenberg.org/files/35861/35861-h/35861-h.htm>.
- Yarbay**, Ersönmez, (2017), **Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutulmak**, Bursa: Ekin Yayınları.
- Yazıcı**, Serap (2002), **Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı**, Serap (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.